

TANYAGONDNOKI SZOLGÁLATOK AZ ALFÖLDÖN

Soós Zsolt

Gál Ferenc Egyetem, Egészség- és Szociális Tudományi Kar

Absztrakt

Kutatásunk során két alföldi térség – a Homokhátság és a Tiszazug – két-két tanyagondnoki szolgálatát térképeztük fel. Egyrészt a szolgáltatásokban dolgozó tanyagondnokokkal, egy integrált szolgáltatóközpont vezetőjével, valamint a szolgálatok igénybe vevőivel készítettünk részben strukturált interjúkat. A kérdések elsősorban a szolgálatok működésére és működési hatásaira irányultak, azt próbáltuk feltárni, hogy az egyes szolgálatok miben, hogyan segítik az ellátottakat, s e segítségnyújtás mennyire tekinthető jelentősnek az igénybe vevők mindennapjaiban, továbbá azt, hogy vannak-e releváns különbségek az egyes térségek között. Az adott vizsgálati helyszínek vonatkozásában összességében elmondható, hogy a tanyagondnokok segítségével nélkül az ellátott idős emberek többsége már nem tudna a tanyán élni, s így bentlakásos intézményes ellátásra szorulna. A vizsgált szolgáltatások működésében nem találtunk releváns különbségeket.

Kulcsszavak: tanyák, tanyagondnoki szolgálatok, idősek segítése

HOMESTEAD CARE SERVICES IN THE GREAT HUNGARIAN PLAIN

Zsolt Soós

Gál Ferenc University, Faculty of Health and Social Sciences

Abstract

In our research, we mapped four homestead care services in two regions of the Great Hungarian Plain: Homokhátság and Tiszazug. We conducted semi-structured interviews with homestead care workers, the manager of an integrated service center, and service users. The interviews primarily focused on the operation and impact of the services. We aimed to explore how and in what ways the individual services assist the beneficiaries, how significant this assistance is in their daily lives, and whether there are any relevant differences between the two regions. Overall, regarding the

study locations, we found that without the support of homestead care workers, most elderly people receiving care would no longer be able to live independently and would require institutional care. No significant differences were observed in the operation of the services examined.

Keywords: homestead, homestead care services, helping the elderly

A TANYÁK VILÁGA ÉS CSALÁDSZERKEZETE

A vonatkozó jogi szabályozás (2013. évi CXXII. törvény 5. § 25.) értelmében a „Tanya: a település külterületén fekvő, legfeljebb 1 hektár nagyságú olyan földrészlet, amelyhez a föld mellett növénytermesztés és állattenyésztés, továbbá az ezekkel kapcsolatos termékfeldolgozás és terméktárolás céljára létesített lakó- és gazdasági épület, illetve ilyen épületcsoport is tartozik, vagy az olyan földrészlet, amely az ingatlan-nyilvántartásban tanyaként szerepel.”

Ahogy az érvényben lévő definícióból is következik, a tanya – hasonlóan az amerikai farmokhoz – alapvetően olyan lakóhely, amelyen az épületet körülvevő területen mezőgazdasági tevékenységet folytatnak. Az állandó lakóhelyként funkcionáló tanyák magyarországi tömeges elterjedése viszonylag újkeletű. Az első ilyen tanyák csupán a XIX. század második felében, az alföldi legelők egy részének feltörésekor, a homokos alföldi területek művelésbe vonásakor jelentek meg nagyobb számban. Ezen időszakban azonban gyors ütemben növekedett a tanyai népesség. 1930-ban már 1,9 millió ember élt külterületen, jelentős részük tanyákon. Az 1945 utáni föld-reform során a parasztság körében felosztott nagybirtokokon számos új tanya létesült (Andorka, 1997).

A téma szempontjából fontos, hogy Magyarország jelentős részén, különösen a falusi társadalomban, évszázadokon át elterjedt volt a Hajnal János (in: Szűcs, 1983) által feltárt, a Szentpétervár–Trieszt vonaltól („Hajnal vonal”) keletre fekvő területekre jellemző családszerkezet. E térségekben a házasságkötésre fiatalon, 20 éves kor körül került sor, ebből is következően nagyobb volt a gyermekszám, és elterjedt volt a többgenerációs, sőt, a kiterjesztett család¹ is. Ugyan a XX. században, különösen annak második felében a korábbi időszakokra jellemző családszerkezet már változóban volt, ám egyes falusi, tanyai körzetekben a többgenerációs és kiterjesztett családok aránya az 50%-ot is meghaladta (Faragó, 1999). A fentiekből következően csak ritkán fordult az elő, hogy idős embereknek segítség nélkül, egyedül kellett boldogulniuk.

1948-at követően, a társadalom szocialista típusú átalakítása során, a központi, állami iparfejlesztési célokkal összhangban, a falvakról a városok irányába igyekeztek terelni a népességet. A mezőgazdaságban pedig a nagyparcellás, gépesített gazdálkodási rendszer kialakítástól – az ipar számára felszabadított munkaerő mellett – jelentős hatékonyságnövekedést reméltek. Cél volt a nagyparcellák kialakítását gátló tanyák felszámolása, ehhez kapcsolódó intézkedésként mindössze 236 tanyaközpontot

¹ Amikor a családdal az egyenesági hozzátartozók mellett, távolabbi rokonok is együtt élnek.

jelöltek ki, és „[...] elkészült az 1300/1949. számú kormányrendelet a külterületi építkezések korlátozásáról, illetve tilalmáról” (Bray-Kovács, 2010, p. 10). Ettől kezdve csak a kijelölt tanyaközpontokban lehetett építkezni. Az összes „egyéb tanyaterületen” való építkezést tiltó rendelet egészen 1986-ig érvényben maradt. E folyamat kiemelt eleme volt a mezőgazdaság szovjet típusú átalakítása, a termelőszövetkezetek kialakítása. A két hullámban megvalósuló átalakítás során a helyi földtulajdont a gazdáktól elvették, azok közös, szövetkezeti, vagy állami tulajba kerültek. Ennek eredményeképpen a tanyák száma jelentősen csökkent, különösen a fiatalabbak és a középkorúak költöztek falvakba, városokba, s vállaltak munkát az iparban (Bray-Kovács, 2021; Andorka, 1997). Jelentős részben e beavatkozások eredményeképpen a külterületeken élők száma – akiknek csupán egyik, igaz nagyobb része tanyasi lakos – 1990-re 206.988 főre csökkent (Becsei, 2002). Az itt élők körében pedig az idősek, köztük az egygenerációs idős háztartások aránya növekedett jelentős mértékben.

Fontos kiemelni, hogy a szocialista időszaknak a tanyák mellett a falvak, különösen az aprófalvak is vesztesei voltak. Az ipar-, és ehhez kapcsolódóan a városfejlesztést előtérbe helyező, illetve a költség-hatékonysági szempontok miatt a körzetesítést előíró, 1971-től érvénybe lépő Országos Településhálózat-fejlesztési Koncepció szinte „halálra ítélte” a funkció nélkül maradt kistelepüléseket. A számos helyi szolgáltatást, munkalehetőséget nélkülöző, a körzetesítés miatt esetenként helyi iskola, óvoda nélkül maradt falvak többségének a népessége csökkenni kezdett, miközben a helyben maradók között növekedett az idősek és a hátrányos helyzetű családok aránya (Soós, 2020).

A rendszerváltást követő években a tanyán élők számának csökkenése – a jellemzően kedvezőtlen infrastrukturális feltételek és a mezőgazdaság alacsony jövedelmezősége miatt – tovább folytatódott. Ugyanakkor e folyamatokban – különösen az elmúlt évtizedben – fordulat történt. 2021-ben újra több mint 300.000 ember élt külterületen, jelentős arányban tanyákon (AM, 2021).

A rendszerváltást követő időszakban – ahogy azt kutatásaink alkalmával is tapasztaltuk –, a tanyákra költözők több csoportja különíthető el.

1, Az új kiköltözők egyik jelentős csoportja „kényszer kiköltöző”, jellemzően olyan hátrányos helyzetű, többgyermekes városi család, aki elveszítette városi lakhatási és megélhetési lehetőségét, s az új, tanyai környezetben is külső, önkormányzati/állami szociális segítségre szorul (Bray-Kovács, 2021).

2, A másik, főként az elmúlt években növekvő számú csoportba tartozók tudatosan választották a tanyai életformát, elmenekülve a városi létből, ipari, szolgáltatási, akár értelmiségi munkahelyből. E csoport létszámát jelentősen növelhették az elmúlt időszak célzott tanyafejlesztési programjai. Körükben is gyakori, hogy gyermeket, gyermekeket nevelnek, s legalább a közeli község- vagy városközponttal való kapcsolattartásban rendszeresen, vagy legalább időnként segítségre van szükségük (Bray-Kovács, 2021).

3, Jómódú kiköltözők, akik munkájuk, mindennapi életük kapcsán a környékbeli

városhoz kötődnek, mezőgazdasági tevékenységet (pl. lótartás) inkább hobbiszinten végeznek.

4, Külföldről (Hollandiából, Németországból, stb.) magyar tanyákra költöző, mezőgazdasággal nem, vagy szintén csak hobbiszinten foglalkozó nyugdíjasok.

A TANYAGONDNOKI SZOLGÁLATOK KIALAKÍTÁSA

A fentebb ismertetett folyamatok már a '80-as években erőteljesen éreztették hatásukat, a gyakran nehezen megközelíthető, esetenként árammal és vezetékes vízzel sem ellátott tanyákon két fő csoport szorult jelentős segítségre. Egyrészt, és arányai-ban nagyobb részben az idős házastársak, valamint gyakran teljesen egyedül marad idős emberek, a házasodási szokások és halandósági arányok miatt² jellemzően idős özvegyasszonyok, akik az önellátásukat segítség nélkül már nem tudták megoldani. Másrészt azon gyermekes családok, köztük kiemelten a hátrányos helyzetű családok, akik gyermekei a közeli nagyobb településen jártak óvodába, iskolába. Ugyanakkor a közintézményektől, a szolgáltatásoktól való elzártság a tanyák mellett az aprófalvakat is érintette. E tekintetben azt is fontos figyelembe venni, hogy a családoknak csak jóval kisebb része rendelkezett saját autóval, mint napjainkban.

A településfejlesztés hatásköre ezen időszakban, 1988-ig az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium Településfejlesztési és Rendezési Főosztályához tartozott. E főosztály a Városépítési Tudományos és Tervező Intézetet (VÁTI) bízta meg azzal a feladattal, hogy az 1971-ben érvénybe lépett Országos Településhálózat-fejlesztési Koncepció alapján tervezze meg a külterületi lakott helyek és aprófalvak „fejlesztési” javaslatát. Somogy megye vonatkozásában a feladatot Kemény Bertalan kapta meg. Kemény „[...] átlátta, hogy ha eleget tesz ennek a besorolásnak, azaz áthúzza Somogy megye számos apró települését a térképen, az ezeknek a kis közösségeknek a halálos ítéletet jelenti. Ezért – járva a falvakat, beszélgetve az emberekkel – valamilyen más megoldást keresett, és megtalálta azt az embertípust, amely aktívan tett közösségéért, amely felvállalta a faluját, megszervezte a helyi cselekvést, odafigyelt a közösség gondjaira és képviselte az emberek érdekeit, kijárva, kiharcolva az élethez szükséges feltételeket [...]. Javaslatát »A falugondnok. Gondolatok az aprófalvak üzemeltetéséről és társadalmuk rehabilitációjáról« címmel 1983. áprilisában foglalta össze az MTA Szociológiai Kutató Intézet részére, a »Szociálpolitika Reformja« című kutatás keretében. [...] A kidolgozott javaslat nem a kistelepülések elhalásának lehetőségeink szerinti humanizálását, hanem a folyamat megfordítását tűzi ki célul» (Faludi, 2020, p. o. n.). Kemény meglátásában a falugondnok egy olyan mikrobusszal rendelkező ember, aki segíti a helyieket ügyes-bajos ügyeik intézésében, aki kapocsként szolgál a kistelepülés és a körzetközpont intézményei, szolgáltatásai között. Vagy úgy, hogy a helyieket viszi a szolgáltatáshoz, vagy úgy, hogy ő maga szolgáltat (visz ivóvizet, meleg ebédet, gyógyszerst...).

2 Mivel a házasságokban jellemzően a férfiak az idősebbek, miközben a nők születéskor várható élettartalma az elmúlt 30 évben átlagosan 7-9 évvel volt magasabb (KSH, 2021/a).

Kemény Bertalan javaslatát a Népművelődési Intézetnek a magyar falvak fejlesztési lehetőségeivel megbízott munkatársai, Beke Pál és Köles Sándor karolták fel. Közben a javaslat a szociálpolitikai reformokat taglaló, Szociálpolitikai Műhely beszélgetéssorozatban is újra és újra előkerült. A számos egyeztetés, megbeszélés és a változó társadalmi és jogi környezet hatására, melyben már lehetőség volt civil szervezetek megalapítására, 1989-ben megalakult a Falufejlesztési Társaság. „A nyolcvanas évek közepén elsőként létrejött Csereháti Településszövetség – élén Csomós József református lelkésszel – 1990-re fel tudta vállalni az ország leghátrányosabb helyzetű aprófalvaiban a falugondnokság kísérleti beindítását. [...] Ez a kezdeményezés fenntarthatónak bizonyult, a megyei önkormányzat – az országban egyedülállóan – hosszú távon fontosnak és eredményesnek, ezért támogatandónak tartotta a falugondnoki hálózat kiterjesztését és fenntartását” (Faludi, 2020, p. o. n.).

A projekt kedvező tapasztalatai hozzájárultak ahhoz, hogy 1991-ben a Népjóléti Minisztérium által finanszírozott falugondnoki szolgálatok indulhattak el Somogy és Baranya, majd a következő években más megyékben is. „A döntő találkozás azonban Kemény Bertalan és Szanyi Éva között jött létre, amelynek révén elindult a Népjóléti Minisztérium által támogatott falugondnoki hálózat kialakulása” (Faludi, 2020, p. o. n.). A folyamat eredményeképpen végül a szolgáltatás bekerült a Szociális igazgatásról és szociális ellátásokról rendelkező, 1993. évi III. törvény (a továbbiakban „Szociális törvény”) által szabályozott ellátások körébe.

A TANYAGONDNOKI SZOLGÁLTATÁS MŰKÖDTETÉSÉNEK CÉLJAI, JELLEMZŐI

A Szociális törvény 60§-a értelmében: „A falugondnoki, illetve tanyagondnoki szolgáltatás célja a falvak és a külterületi vagy egyéb belterületi, valamint a tanyasi lakott helyek intézményhiányából és a közösségi közlekedés nehézségéből eredő hátrányainak enyhítése, az alapvető szükségletek kielégítését segítő szolgáltatásokhoz, közszolgáltatáshoz, valamint egyes alapszolgáltatásokhoz való hozzájutás biztosítása, továbbá az egyéni, közösségi szintű szükségletek teljesítésének segítése.”

Fontos jellemző, hogy tanyagondnoki szolgáltatás legalább hetven és legfeljebb négyszáz lakosságszámú külterületi, vagy egyéb belterületi lakott helyen, falugondnoki szolgáltatás pedig hatszáz lakosnál kisebb településen működtethető. Vagyis a szolgálat a legkisebb, leginkább szolgáltatáshiányos településeken élők megsegítése érdekében működik.

A KUTATÁSRÓL

A kutatás első fázisának keretét, a Lakitelek Népfőiskola szervezésében, több egyetem bevonásával megvalósított Tanyakollégium III. kutatás adta, kétszer egy hét időtartamban. A Tanyakollégium I. (2002–2003), II. (2009–2011) és III. (2021–2022) kutatások során a kutatásban résztvevők a Homokhátság tanyavilágát térképezték fel, elsősorban a tanyák infrastrukturális fejlettségére, az ott élők főbb problémáira és

speciális szükségleteire koncentrálva, ezáltal információt adva a tanyákon élők életminőségének a javítását célzó állami fejlesztési programokhoz. Az I. és a II. kutatássorozat során a tanyákat érintő szolgáltatások, így a tanyagondnoki szolgálatok még kevésbé kaptak figyelmet, a kutatási beszámolók nem tartalmaznak információt a szolgáltatásokról. Ugyanakkor a Tanyakollégium III. kutatás alkalmával a szervezők fontosnak tartották a tanyagondnoki szolgálatok működésének és működési hatásainak a feltérképezését és bemutatását is – amely adatgyűjtési feladatot kutatócsapatunk látta el,³ az ezzel kapcsolatos eredmények publikálásának (Soós, 2023) feladata pedig rám hárult. A kérdéskör feltárásához releváns információt adott, hogy a Tanyakollégium III. tanyakutatást előkészítő konferencián a Kecskemét környéki tanyavilágban tevékenykedő tanyagondnokok is részletesen ismertették munkájukat.

E kutatási fázisban (a Tanyakollégium III. kutatás általános kérdőívének lekérdezése mellett) kutatócsapatunk egy Szank külterületi, egy csőjospálosi tanyagondnokkal, valamint összesen kilenc szolgáltatást igénybe vevő időssel készített félig strukturált interjút.

A kutatás lezárását követően kíváncsiak voltunk arra, hogy a tanyagondnoki szolgálatok más térségben is hasonlóan működnek-e, vagy léteznek-e területspecifikus különbségek. Így eldöntöttük, hogy kutatásunkat a tiszazugi térségre is kiterjesztjük.⁴ E kutatási fázisra 2023 decemberében, illetve 2024 februárjában került sor. Ezen adatfelvétel során két cserkeszőlői tanyagondnokkal, az alapszolgáltatási központ vezetőjével, valamint a szolgáltatást igénybe vevő két idősebb emberrel vettük fel az interjút.

KUTATÁSI KÉRDÉSEK

A kutatás során elsősorban arra kerestünk választ, hogy döntően;

- mely életkori csoportba tartozók, illetve
- egyedül élők, házastársak, vagy gyermekes családok veszik-e igénybe a szolgáltatást?
- Mely szolgáltatási elemeket, milyen gyakorisággal veszik igénybe az ellátottak?
- Mit tartanak a szolgáltatás erősségének és esetleges gyengeségének, összességében hogyan hat az ellátás a mindennapi életükre?
- Tudnának-e, és ha igen, hogyan tudnának boldogulni a szolgáltatás nélkül?
- A vizsgált két térségben vannak-e releváns különbségek az ellátotti körben, az ellátott feladatokban és a szolgáltatás működési hatásaiban.

³ A kutatócsapat további tagjai Szanics Ildikó és Zagyi Csenge, a Debreceni Egyetem egykori óvodapedagógus, illetve szociálpedagógus egyetemi hallgatói voltak.

⁴ E kutatást már saját erőforrásból valósítottuk meg, s az nem kapcsolódott más kutatássorozathoz, továbbá addigra kutatótársaim is befejezték tanulmányaikat, így az információgyűjtést szabadságunk és szabadnapjaik alatt végeztük.

A SZOLGÁLTATÁS FŐBB FELADATAI – MŰKÖDÉSI TAPASZTALATOK AZ ALFÖLDI TANYAVILÁGBAN

A tanyagondnoki szolgálatok által ellátott legfontosabb szolgáltatási, kapcsolattartási, szállítási és információközvetítési feladatokat, a szolgáltatásműködtetés legfontosabb jellemzőit, hatásait, a kutatás során, az alföldi térségben összegyűjtött példák segítségével mutatom be.

Bár a vonatkozó jogszabály nem nevesít külön célcsoportokat, s a működés a helyi közösség egészének, így valamennyi helyi lakosnak az érdekét szolgálhatja, a tevékenységi kör alapján a szolgálat kiemelt célcsoportjának az idősek, másodlagos célcsoportjának pedig a gyermeket nevelő családok tekinthetők.

A homokhátsági kutatásunk (2021-2022) alkalmával megismert tanyagondnoki szolgálatok közül volt olyan városkörnyéki szolgáltató, melynek kiemelt feladata a tanyákra kiköltöző családok gyermekeinek óvodába, iskolába, illetve onnan hazaszállítása, valamint különböző rendezvényekre való elszállítása. A gyermekes, különösen a hátrányos helyzetű gyermekes családok segítése megjelenik a cserkeszőlői szolgálatoknál is.

„Mindenki, aki külterületen lakik, korra, anyagi helyzetre tekintet nélkül kérheti a szolgáltatást. Sok a rossz anyagi helyzetű család a külterületen, nincs autójuk. Ilyenkor például a beteg gyereket elvisszük az orvoshoz, vagy védőnői ellenőrzésre.” (45 éves nő, tanyagondnok, Cserkeszőlő)

Ugyanakkor a megismert szolgálatok többségének elsődleges célzottjai – az országos jellemzőkkel egybeesően – az idős korosztályba tartoznak. A jelenlegi, döntően nukleáris családstruktúra mellett, ahol – ha vannak is – gyermekek, unokák, többségében már távolabbi városban élnek, s az idős szülők maradtak csak a tanyán, ez némiképp magától értetődő. A férfiak és a nők eltérő élettartam mutatói (KSH, 2021/a) alapján az sem meglepő, hogy az adott térségekben ellátottak döntő többsége, az intézményi beszámolók alapján több, mint 80%-a egyedülálló nő.

„A lányomé se itt élnek, a fiam se. [...] Jó, ha két-háromhetente el tudnak jönni. Nagyon tisztetem ezt a Janit,⁵ mert olyan, mint egy családtag. Olyan, mintha a második fiam lenne, de még többet is segít, mint bármelyik családtag.” (77 éves, özvegy nyugdíjas nő, Csójospáros)

„Először, még ’77-ben elvesztettem a férjemet vonatbalesetben. [...] Majd elvesztettem a szép lányomat. Így hozta a sors, hogy magam maradtam.” (86 éves, özvegy nyugdíjas nő, Cserkeszőlő)

„Sokan élnek egyedül, nekik sokszor a tanyagondnok az egyetlen kapocs.” (46 éves nő, Tanyagondnok, Cserkeszőlő)

⁵ A tanyagondnokot.

Egy jól működő szociális szolgáltatási rendszer fontos ismérve, hogy igazodik az ellátottak szükségleteihez és igényeihez. Az idősellátás intézményrendszerének egyik elsődleges célja, hogy segítséget nyújtson abban, hogy amíg lehetséges, az idős ember saját otthonában élhessen. Ebből következően a tanyagondnoki szolgálatok feladatainak egyik legjelentősebb része gyakorlatilag a szociális étkeztetés, a házi segítségnyújtás, valamint a jelzőrendszeres házi segítségnyújtás biztosítása. E tekintetben kiemelten fontos, hogy a tanyagondnokok a rendszeres látogatás révén biztonságot nyújtanak ezen idős emberek, kiemeleten a nagy számban egyedül élő idős özvegyasszonyok számára. Szintén az ellátottak biztonságérzetét növelő tényező, hogy az idősek tudják, hogy a jelzőrendszeres házi segítségnyújtás keretében biztosított jelzőkészülék birtokában bármely probléma – rosszullét, betörés... – esetén számíthatnak a segítség gyors megérkezésére. Ugyanakkor e rendszeres látogatás, az idősekkel való rendszeres beszélgetés oldja az egyedül élő idős emberek magányát, hozzájárul társas szükségleteik kielégítéséhez.

„Ha bármi olyan problémám van, csak megnyomon a gombot, és szinte percekben belül itt van a segítség.” (73 éves, özvegy nyugdíjas nő, Csójospáros)

Legfeljebb fél órán belül ki kell érkeznünk a jelzéstől számítottan. De ha nem nagyon távol esik, akkor akár csak néhány perc.” (52 férfi, tanyagondnok, Csójospáros)

„Itt lakok egyedül [...] jó, hogy van, aki rendszeresen rám néz. Hogy van kihez szólni, van kivel beszélni. Hetente háromszor mindig jön, hétfőn, szerdán és pénteken. [...] „Kicsit pletyosulunk [...]” (78 éves, özvegy nyugdíjas nő, Szank)

„Nyáron adok neki egy kólát. Télen csinállok egy kapucsínót, leül. Beszélgetünk egy kicsit. Én annak nagyon örülök, hogy van kivel beszélnem. Nincs itt szomszédom, magam vagyok.” (77 éves, özvegy nyugdíjas nő, Csójospáros)

A másik döntő szolgáltatási elem a mindennapi élethez nélkülözhetetlen dolgok beszerzése és kiszállítása. Több tanyán nem áll rendelkezésre iható víz, amit a tanyagondnokok szállítanak ki, kiviszik az ebédet, rendszeresen bevásárolnak, kiváltják és kiszállítják a gyógyszereket, intézik a hivatalos ügyeket (pl. áramszámla befizetése...).

42 ellátott van, jelenleg 20-an igényelnek ebédet, pontosabban 21-en, mert most lett egy új igénylés, egy egyedül élő bácsi. (52 éves férfi, tanyagondnok, Csójospáros)

A három körzetben 85-90 ember kap étkeztetést [...] meg hát a bevásárlás, gyógyszerkiváltás, ügyintézés [...] ahogy öregszik a környék, egyre többen szorulnak ellátásra. (49 éves nő, szolgálatvezető, Cserkeszőlő)

„Kilenc éve kapom az ebédet. Kicsiben nem tudok főzni, de már egyszerre nem tudok sokat enni. Szombaton megfőzök, az kitart hétfőig. Keddtől meg péntekig minden nap mást tudok enni. [...] Meghoz ő nekem a kenyértől a villanyégőig bármit.” (77 éves, özvegy nyugdíjas nő, Csójospáros)

„Kicsit pletyosulunk, odaadom neki a pénzt, mit kell hozni.” (78 éves, özvegy nyugdíjas nő, Szank)

„Nagyon szépen segítenek bennünket [...] ügyintézésben, kérvények megírásában, benyújtásában.” (86 éves, özvegy nyugdíjas nő, Cserkeszölő)

Minden interjúalanyunk kiemelte, hogy kizárólag a szolgálat segítségével tud bejutni a szomszédos faluba, vagy ha szükséges, a legközelebbi városba. E tekintetben az orvosi vizsgálatokon való részvételt – példának okáért a Covid19 elleni védőoltás felvételét - valamennyi interjúalany megemlíttette. Volt, aki azt is kiemelte, hogy a falusi rendezvényre is a tanyagondnoki szolgálat segítségével tud eljutni.

„Elvisz, ahova kell [...] a hivatalba, az orvosho', a boltba.” (78 éves, özvegy nyugdíjas nő, Szank)

Bevittek az Idősek Világnapjára [...] volt ünnepség. Mi is volt még? Karácsony, azt is az önkormányzat megünnepelte, volt vacsora, ünnepség [...] Ott tudtunk találkozni, beszélgetni, mi öregek. [...] Oda is az autóval vittek be minket, én máshogy nem is bírnék már.” (86 éves, özvegy nyugdíjas nő, Cserkeszölő)

Kutatásunk arra is rávilágított, hogy a helyi szolgáltatásnyújtók körében valódi hivatástudattal, segítői attitűddel bíró tanyagondnokok tevékenykednek, akik nem azt nézik, hogy a szakmai protokoll (Csörszné Zelenák, K. & Sümeginé Ország, E., 2022) szerint mely feladatokat kell kötelezően ellátniuk, s mi az, amit a jogi szabályozás nem rendel a feladatkörükbe. Hanem – ahogy azt az alábbi interjúrészletek is mutatják –, próbálnak minden szükséges segítséget megadni e sok szempontból kiszolgáltatott helyzetű idős embereknek.

„Mindenben számíthatok rá, nincs olyan, amiben ne segítene. Legutóbb segített kikормolni a kályhacsövet, mer' én azt már nem bírnám.” (78 éves, özvegy nyugdíjas nő, Szank)⁶

[...] többet is segít, mint bármelyik családtag. Nincs olyan, amit meg ne tenne. [...] Majd már szólok, hogy szerelje fel a szúnyoghálót.” (77 éves, özvegy nyugdíjas nő, Csójoszűz)

„Mindig megkérdezik, mit segítsenek és mindenben segítenek.” (86 éves, özvegy nyugdíjas nő, Cserkeszölő)

A kutatásunk alkalmával megismert tanyagondnoki szolgálatok, az azok által segített interjúalanyaink beszámolóinak alapján egyértelműen kijelenthető, hogy a szol-

⁶ Évente mintegy 100 fő veszíti életét lakástűzeset vagy füstmérgezés miatt. E tekintetben az egyik kiemelt kockázati csoport a „[...] gondozásra és felügyeletre szoruló idős személyek [...]” köre (Habenmayer at all, 2024, pp. 1). Ebből következően e nem kötelező feladat ellátásának elmaradása az idős ember életének veszélyeztetését eredményezné.

gáltatás működtetése nélkül számos tanyai lakosnak kellene elhagynia otthonát, feladnia megszokott életét. A Kemény Bertalan által évtizedekkel ezelőtt megálmodott szolgáltatás napjainkra nélkülözhetetlené vált számos tanyán élő család, még inkább többezernyi idős ember számára.

„Én itt éltem le az életem. Most öregkoromban már csak úgy tudok itt lenni, hogy van ez a segítség, enélkül nem menne. Enélkül itt kellene hagyni az otthonom vénségemre.” (78 éves, özvegy nyugdíjas nő, Szank)

ÖSSZEGZÉS

Kutatási kérdéseinkre összegzően választ adva elmondható, hogy a szolgáltatásokat mindegyik vizsgált térségben döntően idősek, ezen belül elsősorban már többféle betegséggel küzdő, gyakran mozgásában is erősen korlátozott, napjainkra özvegygé vált, egyedül élő, jelentős részben kiszolgáltatott helyzetű idős nők, másodsorban pedig – relevánsan kisebb arányban – többgyermekes, saját személyautóval nem rendelkező hátrányos helyzetű családok veszik igénybe.

Amennyiben az ellátott nem igényli hétköznapiakon a szociális étkeztetést, úgy a tanyagondnok az ellátott egészségi állapotától, igényeitől függően jellemzően heti egy, vagy két, esetenként három alkalommal nyújt szolgáltatást egy-egy igénybevevőnek.

Az ellátás tartalma az idősek körében elsősorban a házi segítségnyújtás szociális ellátásának (1993 évi III. tv. 63§) elemeit (lelki segítség/beszélgetés, ezáltal a magány oldása; biztonságadás; bevásárlás; gyógyszerkiváltás; hivatalos ügyek intézésében való segítségnyújtás...) foglalja magába. Emellett fő feladatnak tekinthető az ellátottak szolgáltatásokhoz, vagy éppen a tanyaközponti település rendezvényeire való szállítása, ezáltal izolációjuk oldása is. Fontos azonban azt is kiemelni, hogy a szolgáltatásokat nyújtó lelkiismeretes munkatársak olyan, az ellátott idősek életét javító, biztonságát növelő feladatokat (pl. szűnyogháló felszerelés, kémény kikormolás...) is ellátnak, amelyeket a vonatkozó szakmai protokollok (Csörszné Zelenák, K. & Sümeginé Országh, E., 2022) nem sorolnak az ellátandó feladatok körébe.

Valamennyi kérdezett azt tartotta a szolgáltatás legnagyobb erősségének, hogy a munkatársak a tanyai életükhöz nélkülözhetetlen feladatok mindegyikében segítséget nyújtanak, továbbá azt, hogy lelkiismeretesek és napjainkra szinte családtaggá váltak az életükben.

Interjúalanyaink beszámolóí és saját tapasztalataink alapján egyöntetűen kijelenthető, hogy a tanyagondnoki szolgáltatás segítségével még egyedül, betegen is képesek e nagyfokú alkalmazkodó képességű, rugalmas, vagyis e szempontból reziliensnek tekinthető (Homoki, 2016) idős emberek életük utolsó időszakát is tanyán leélni. E segítség nélkül viszont erre nem lenne lehetőségük, így vagy gyermekeik, vagy a szociális ellátórendszer bentlakásos intézményi ellátására szorulnának – ami minkét esetben a tanya kényszerű elhagyásával járna. Aligha vitatható, hogy egy az életét nagyfokú szabadságban, tanyán leélő idős embernek jelentős lelki traumát jelenthet-

ne egy városi idősek otthonába, vagy példának okáért akár gyermeke panellakásának egy szobájába való beköltözés.

A kutatások során, azok eredményeként fény derült arra is, hogy az általunk vizsgált, elsősorban, de nem kizárólagosan az idősek segítésére koncentrááló homokhátsági, illetve tisztázati szolgáltatások működésében és működési hatásában nem tapasztalhatók érdemi különbségek.

Kapcsolattartó szerző:

Soós Zsolt

Gál Ferenc Egyetem

Egészség- és Szociális Tudományi Kar

5700 Gyula

Szent István u. 17-19.

soos.zsolt@gfe.hu

Corresponding author:

Zsolt Soós

Faculty of Health and Social Sciences

Gál Ferenc University

Szent István str. 17-19.

5700 Gyula, Hungary

soos.zsolt@gfe.hu

Hivatkozás: Soós, Zs. (2025). Tanyagondnoki szolgálatok az Alföldön. *Deliberationes*, 18(1), 119–130.

SZAKIRODALMAK

Agrárminisztérium (AM) (2021): *Adatközlés: Megállt a tanyákon élők számának csökkenése.* <https://www.agrarszektor.hu/agrarpenzek/tomegevel-koltoznak-a-magyarok-videkre-ezert-vesznek-most-sokan-tanyat.32868.html> (Letöltés: 2024. 11. 22.)

Andorka, R. (1997). *Bevezetés a szociológiába.* Osiris.

Bray, Á. & Kovács, T. (2021). Alföldi tanyák és tanyapolitikák a múltban és a jelenben. *Acta Sociologica - Pécsi Szociológiai Szemle*, 7(1), 4-38.

Becsei, J. (2002). A tanyarendszer jövőbeni alakulására ható tényezők. *Magyar Tudomány*, 162(9), 1196-1213.

Csörsz né Zelenák, K. & Sümeginé Ország, E. (2022). *Segédlet a falugondnoki és tanyagondnoki szolgálatok indításához és működtetéséhez.* Emberi Erőforrások Minisztériuma.

Faludi, E. (2020). *A falugondnoki szolgálat. A falugondnokság története.* Falufejlesztési Társaság. <https://falufejlesztesitarsasag.hu/a-falugondnoki-szolgalat/> (Letöltés: 2023. 04. 22.)

Faragó, T. (1999). *Tér és idő – család és történelem.* Bíbor Kiadó.

Hábermayer, T., Varga, I., Kricskovics, A. & Vénosz, M. (2024). A halálos tüzesetek számának csökkentése és a kritikus kockázati csoportok védelme egyszerűsített tűzkockázat-elemzéssel. *Scientia et Securitas*, 5 (3), 308-322.

Homoki, A. (2026). A reziliencia recepciója a hazai neveléstudományi kutatásokban. In: Pusztai, G., Bocsi, V. & Ceglédi, T. (szerk.). *A felsőoktatás (hozzáadott) értéke:*

Közelítések az intézményi hozzájárulás empirikus megragadásához. (pp. 78-90). Mandátum Könyvkiadó.

Soós, Zs. (2023). Tanyagondnoki szolgálatok a Homokháton. In. Rigó, R. & Demeter, P. (szerk.). *Tanyakollégium III.* (pp. 245-253). Antológia Kiadó.

Soós, Zs. (2020). Tiszalök kortárs társadalmi folyamatai. *Különleges Bánásmód*, 6(2), 95-104.

Szűcs, J. (1983). *Vázlat Európa három történeti régiójáról.* Magvető.

Felhasznált jogszabályok és adatbázisok

A mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvény

A szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény

Központi Statisztikai Hivatal (KSH) (2021): Népeség, népmozgalom 1900 - .

https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_wdsd001b.html (Letöltés: 2022.05.14.)

Központi Statisztikai Hivatal (KSH) (2021/a): Születéskor várható átlagos élettartam, átlagéletkor nem, megye és régió szerint.

https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0039.html (Letöltés: 2022.05.14.)